

МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҮ

ISSN 2181-7138

№ 6/7 - 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилегенов

Редакция аъзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ

Нагмет АЙЫМБЕТОВ

Байрамбай ОТЕМУРАТОВ

Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ

Алишер АЛЛАМУРАТОВ

Дилшодхўжа АЙТБАЕВ

Тўлкин АЛЛАЁРОВ

Умида БАҲАДИРОВА

Фархад БАБАШЕВ

Аскар ДЖУМАШЕВ

Гўлшара ЖУМАШЕВА

Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ

Аскарбай НИЯЗОВ

Сабит НУРЖАНОВ

Уролбой МИРСАНОВ

Бахтиёр РАХИМОВ

Арзы ПАЗЫЛОВ

Барлықбай ПРЕНОВ

Қаҳҳор ТУРСУНОВ

Тажибай УТЕБАЕВ

Саодат ТОШТЕМИРОВА

Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ

Ризамат ШОДИЕВ

Зафар ЧОРШАНИЕВ

Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ

Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы

Халық билимлендириў

Министрлиги, ӨЗПНИИ

Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы

Министрлер Кабинети

жанындағы Жоқарғы

Аттестация Комиссиясы

Президиумының 25.10.2007

жыл (№138) қарары менен

дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрешинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды №01-044-санлы гуўалық берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,

Ерназар Алакөз көшеси №54

Тел.: 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,

mugallim-pednauk@umail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға муўия қайтарылмайды, журналда жарыяланган мақалалардан алынган үзінділер «Мугаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шарт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етилиди. Мақалада келтирилген маалыматларға автор муўиякер.

МАЗМУН

ТИЛ ҲАМ ЭДЕБИЯТ

Бабаева Ш.Б. Метод моделирования - прогнатический аспект в лингвистике.....	3
--	---

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Norliyev A. Boshlang'ich sinflarda adabiy ta'limning umumnazariy masalalari va o'quvchilarda intellektual anglash malakalarini shakllantirish	10
Pardayeva K.Z., Zamonova Sh.S. Bo'lajak o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari	14
Sayfullaev G.M., Sattorova D., Xaitova N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy bilimlar haqidagi tasavvur va tushunchalarni shakllantirish hamda rivojlantirishning uslubiy asoslari	17
Ibrohimova M.F. Boshlang'ich sinflarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda grafik va jadval ko'rinishidagi topshiriqlardan foydalanish	21
Olloqova O'.M. O'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini shakllantirishning nazariy-metodik asoslari.....	24
Qurbonova Sh.N. Boshlang'ich sinf texnologiya darslariga intensiv ta'limni tashkil etish.....	29
Yusufzoda Sh.Y. Alifbe davrida yozuv texnikasini o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari.....	34
Жаббарова А.Ш. Бошланғич синфларда бадий асар эпизодлари масаласи ва эстетик таҳлил методлари.....	38
Пўлотова Ю. Бошланғич синф она тили ва ўқиш дарсларида ахборот-ресурслар интеграциясини таъминлашда ўқитувчи компетентлиги	41
Хайруллаева Д.Н. Методика обучения примерам этнопедагогике на уроках родного языка и читательской грамотности в 1-2-х классах	47
Пўлотова Ю. Бошланғич синф она тили ва ўқиш дарсларида ахборот-ресурслар интеграцияси методик муаммо сифатида	51
Тошпулатова Н. Илмий дунёкарашни шакллантириш ва ўқувчиларни ақлий тарбиялаш (аниқ ва табиий фанлар мисолида)	57
Самиев А.С. Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиясини такомиллаштиришда ҳадис намуналаридан фойдаланиш.....	62
Салохитдинова Н.М. Бошланғич синфларда интеграциялашган таълимни такомиллаштириш технологияси.....	68
Самиев А.С. Ҳадис маънавият ва ахлоқ.....	73
Имонова М.Б. Характер акцентуациясининг деструктив хулқ шаклланишига оиланинг таъсири.....	79
Джуракулова А.Х., Холикмуродова Д.Х. Бошланғич синф ўқувчиларнинг коммуникатив қобилиятларини шакллантиришнинг психологик ва педагогик хусусиятлари.....	82
Xidirova M.M. O'quvchi-yoshlarning ma'naviy tafakkurini shakllantirishda oila va mahallaning o'rni.....	86
Yorboboyeva I.B. O'smir yoshdagi o'quvchilarni oilaviy hayotga tayyorlashning psixologik imkoniyatlari.....	91
Kadirova D., Abdullayeva D. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlashining nazariy asoslari.....	95
Xoliyorova D.N. Boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalaridan foydalanishga doir ilmiy-nazariy qarash.....	101

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Qosimov F.M., Qosimova M.M. Arifmetik masalalarni yechishda tavsiya etiladigan ilmiy-usuliy mulohazalar.....	104
Умарзода Ш.А. “Алгоритмик тиллар ва дастурлаш асослари” фанини ўқитишда замонавий технологиялардан фойдаланиш.....	109
Абдуқодиров Ж.Б. Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини физика фани оптикка бўлимига доир ностандарт масалаларнинг мазмун-моҳияти билан таништириш	112

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Jo‘rayeva M.S. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilish jarayonini rivojlanishi, tadqiqiy bilish va refleksiv faoliyatlarini rivojlantirish	117
Xolmirzayeva Sh.M. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida steam ta’lim texnologiyasini qo’llash orqali bolalarda ijodiy faollikni rivojlantirish	120
Tursoatova G.T. Syujetli rolli o‘yinlar orqali maktabgacha o‘rta yosh guruhi bolalarning axloqiy sifatlarini shakllantirish	124
Xurramova S.A. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarni musiqa yordamida ma’naviy va axloqiy sifatlarini rivojlantirish yo‘llari.....	127
Payg‘amova J.T. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda aqliy qobiliyatlarini o‘stirishda xorij tajribalaridan foydalanish.....	131
Boymurodova S.E. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ijtimoiy hissiy rivojlanishi	134
Jo‘rayeva N.Z. Maktabda va oilada mehnat tarbiyasini rivojlantirish orqali tadbirkorlik motivatsiyasini shakllantirish	140
Нигматуллаева М.И. Катта ва тайёрлов гуруҳларда коммуникатив ўйинларни ташкил этиш орқали мулоқот кўникмасини шакллантириш	145
Хайруллаева Ш.А. Дидактик ўйинлар орқали болаларни мустақил фикрлашга ўргатишдаги методик имкониятлар.....	151
Пардаева Р.Э. Мактабгача ёшдаги болалар мулоқот маданиятини ривожлантиришнинг ижтимоий психологик хусусиятлари.....	156
Ramatjonova G.B. Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi ota-onalarning mashg‘ulotlar orqali pedagogik-psixologik savodxonligini oshirish	162
Samadova Y.T. Maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarni ijtimoiylashtirishning ta’limdagi o‘rni va roli	166

ФИЗИКАЛЬҚ ТӘРБИЯ ҲӘМ СПОРТ

Махмудова М.Қ. Ёшларни жисмоний тарбия ва спортга жалб қилишда олимпия таълимининг аҳамияти.....	170
Вахриев J.E. Yosh bokschilarning jismoniy tayyorgarligini amalga oshirish metodlari va ularning mazmuni	175

2. Safarova R. va boshqalar. Savod o'rgatish darslari. (Alifbe o'qitish bo'yicha metodik qo'llanma). -T.: Ma'naviyat, 2003, -96 bet.
3. O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim milliy o'quv dasturlari. -T.: 2021.

REZYUME

Bu maqolada alifbe davrida yozuv texnikasini o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari, usullari yoritilgan. Harf va uning elementlari shaklini tushuntirishda dastlab doskaga yozib ko'rsatish, yozishda yo'l qo'yiladigan xato va kamchiliklarni bartaraf qilish. O'quvchilarda chiroyli, aniq va toza yozishga qiziqish va muhabbat uyg'otish. Alifbegacha bo'lgan davrdan boshlab harf va uning elementlarini bir xil balandlikda, qiyalikda va qalinlikda yozishga o'rgatish bosqichlari ko'rsatilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье описаны уникальные особенности и методы обучения технике письма в период алфавита. При объяснении формы буквы и ее элементов сначала запишите ее на доске, устраните ошибки и недочеты в письме. Вызывать у учащихся интерес и любовь к красивому, четкому и чистому письму. Из доалфавитной эпохи показаны этапы обучения написанию буквы и ее элементов при одинаковой высоте, наклоне и толщине.

SUMMARY

This article describes the unique features and methods of teaching writing techniques in the alphabet period. When explaining the shape of the letter and its elements, first write it on the board, eliminate mistakes and shortcomings in writing. Arousing interest and love for beautiful, clear and clean writing in students. From the pre-alphabetic era, the stages of learning to write a letter and its elements at the same height, slope and thickness are shown.

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА БАДИИЙ АСАР ЭПИЗОДЛАРИ МАСАЛАСИ ВА ЭСТЕТИК ТАҲЛИЛ МЕТОДЛАРИ

Жаббарова А. Ш.

БухДУПИИ II босқич магистранти

Калит сўзлар: эпизод, образ, миллий қахрамон, Тўмарис, Алишер, қиёсий таҳлил, типология, феномен хусусиятлар, таҳлил, тамсил, ташбех, методик ёндашув, дидактик хусусият, миллий урф-одат ва ҳоказо.

Ключевые слова: эпизод, персонаж, национальный герой, Томарис, Алишер, сравнительный анализ, типология, феноменальные признаки, анализ, метафора, аллегория, методический подход, дидактический признак, национальная традиция и др.

Key words: episode, character, national hero, To'maris, Alisher, comparative analysis, typology, phenomenal features, analysis, metaphor, allegory, methodical approach, didactic feature, national tradition, etc.

Бадий асар тилини чуқур тадқиқ этиш ва ўрганиш нафақат филология илмининг балки таҳрир илмининг ҳам долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Чунки шундай тадқиқот туфайли бадий нутқнинг ўтмишдаги ва ҳозирги аҳволи, истиқболдаги тараққиёт йўлларини белгилаш мумкин бўлади. Ўз навбатида бадий нутқ ҳам адабий тилга таъсир этади ва тил маданиятининг тобора ўсиб, ривожланишини таъминлайди. Тил воситасининг вазифаси адабиётда, хусусан, бадий адабиётда муайян бир маъно ифодалаш билан чекланмайди. Балки бадий ижодда у тимсол яратишга ҳам хизмат қилади. Тимсол бадий асарнинг асосини ташкил этади. Тасвир воситаси-образли нутқ туфайли бадий асарнинг мазмун, ғояси очила боради, шу билан унинг таъсир кучи, эстетик моҳияти ошади.

Бошланғич синф “Ўқиш китоби дарслигида учта қисса ва йигирма иккиита кичик эпик асар-ҳикоя мавжуд бўлиб, уларнинг барчасида дидактик хусусият бош ғоя ҳисобланади.” Алишернинг онаси” қиссасида ҳар ерда ўйлаб гапирмоқ ғояси илгари сурилса, “Тўмарис” қиссасида миллий ватанпарварлик руҳи кучли, “Китобга ихлос” қиссасида эса боаларда китобхонлик маданиятини уйғотиш мафқураси йртакчилик қилади. Ўқувчилар бундай эпизодлар тасвирини шарҳлаб, қаҳрамон қиёфасини ўз мулоҳазалари асосида ёритишлари лозим. . Ўқувчиларни адабий таҳлилга йўллаш ва ижодий ишларга жалб қилиш воситасида инсон шахси билан ҳаётининг хилма-хил қирраларига улар эътиборини қаратиб ҳаётини хулосалар чиқаришга ўргатиш мумкин.

Демак, эпизодлар устида олиб бориладиган амалий иш қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

1. Танланган эпизод ўқувчига қандай таъсир кўрсатганини аниқлаш: Ушбу эпизод ўқувчи-китобхонни асар воқеалари, қаҳрамонлари оламига яқинлаштиришга хизмат қилдими? Эпизод тасвири қандай кечинма ё фикрларни уйғотди?
2. Асарнинг сюжети ва композитсиясида танланган эпизод қандай аҳамиятга эга эканлигини аниқлаш, бу эпизод қаҳрамон характерини ёритишга хизмат қиладими? Асар воқеалари ривожига танланган эпизоднинг таъсирини ўқувчилар сеза олдиларми? - каби саволлар ечимини топиш.
3. Эпизодларни ўқувчиларга ифодали ўқитиш ва асар матнига боғлаб таҳлилга йўллаш.

Эпизодлар устида ишлаш босқичлари ўқувчиларнинг ёши, адабий тайёргарлик даражаси, китобхонлик савиясига мослаб ташкил этилишини ўқитувчи ёдда сақлаши лозим. Эпик асардаги эпизодлар устида ишлаш орқали китобхон қаҳрамонлар ҳаракат қиладиган маконга, воқеа – ҳодисаларга яқинлашади, бу ҳодисаларнинг жонли гувоҳига айланади.

Эпизод – асарга қамраб олинган ҳодисалар тасвирини узвий боғловчи бўғин ҳисобланади. Шу боис, алоҳида эпизодни асар воқеаларидан узилган ҳолда ўрганиш ва таҳлил қилиш мумкин эмас. Барча эпизодлар қаҳрамонларнинг асар воқеалари ичидаги яхлит характери, қиёфаси ва руҳиятини ёритишга, ҳодисалар оқимини табиий ҳаракатланишига таъсир кўрсатади. Яхлит сюжет ва композитсияга эга бўлган бадиий асардан айнан ана шундай муҳим бадиий вазифани ижро этувчи бўғин – эпизод танланиб, уни бошқа эпизодлар билан боғлаб таҳлил қилиш орқали ҳодисаларга, қаҳрамонларга, асарнинг бош муаммосига нисбатан ёзувчи нуқтаи назарини, муносабатини ўрганиш мумкин.

Эпизодлар матндан танлаб олинади, шу боис қаҳрамон қиёфасини баҳоловчи далил, ҳодисалар моҳиятини очувчи асос бўлиб хизмат қилади.

Бадиий асар қурилмасини ташкил этган эпизодлардан аниқ мақсадни ёритишда фойдаланилади.

1. Агар ўқитувчи асар қаҳрамонларининг ўзига хос характер хусусиятларига эга эканликларини ёритиш мақсадида эпизодлар танланса, танланган эпизодлар шу мақсадни ёритишга ва асослашга мос тушиши лозим.
2. Танланган эпизодни асар воқеалари билан боғлаб ёритишга эришиш лозим, шу йўл билан ўқувчиларнинг бадиий асарга доир яхлит тасаввурлари шакллантирилади.
3. Ўқитувчи эпизоднинг турли жиҳатларидан турли мақсадда фойдаланиши мумкин. Айнан бир эпизод қаҳрамонларнинг турли ҳолатларини, ўй – кечинмалари ёки руҳиятдаги ўзгаришларни келтириб чиқарувчи восита сифатида ўрганилиши мумкин. Ўша эпизоддан воқеаларга муаллиф муносабатини аниқлашда ёки зиддиятлар моҳиятини ёритишда ҳам фойдаланиш мумкин.

Ўқув - дидактик таҳлил педагогик жараёнда ўқувчилар билан биргаликда бадиий асарни ўрганиш, таҳлиллаш, тадқиқ қилиш, унинг бағрига яширинган маърифий - маънавий , эстетик мўжизавий қудратни идрок этиш, шунингдек, бадиий асарларнинг мулоқот-ком муникатив, баҳолаш-аксиологик, тарбиявий - ахлоқий, завқлантириш -

гедонистик, билиш - гнесеологик каби вази фаларидан қувватланиш имконига эга бўлиш тушуни лади . Манбаларда дидактик таҳлилга таъриф" Ўрганилаёт ган бадий асардаги тасвирнинг ҳозирги ҳаётий ва бадий мантиғи ҳамда эстетик ўзига хослигини англаш орқали ўқувчиларни баркамол шахс сифатида шакллантиришга йўналтирилган ва жамоа шаклида амалга ошириладиган эстетик - педагогик фаолиятдир тарзида берилган. Афсуски, адабиёт муаллимларимизнинг аксариятида бадий асарларнинг ўқув-таҳлилига ёндашув ҳамон қилигича, таҳлил тамойилларига номувофиклигича қолмоқда. Унга кўра адабиёт ўқитувчиси ўқувчиларни бадий асардан берилган парча билан таништиради, ўқувчи бадий матнни ўқийди, лирик асарлари ҳажмига қараб ёд олади ёки ўқиб қўя қолади. Таҳлил жараёнида эса, асар дан олинган таассуротлар айтиб берилади, асар воқеалари бир четдан баён қилинади, асар сужети қайта ҳикоя қилинади, шеърый асарнинг ёд олинган қисми айтиб берила ди . Ўқитувчи ўқувчининг баёнчилик уқувини, шеърый асарни ёд олганлиги ёки асар ҳақида билдирган умумий фикрларини билим, адабий идрок, бадий таҳлил сифатида қабул қилади , баҳолайди . Таҳлил жараёнининг бундай ташкил эти лиши ўқувчиларга ёд бўлиб кетганлиги учун улар асар бағридан янги кашфиётлар қилишга , бадий топилмаларни излаб топишга ҳамда ўз "эврика"лари билан завқланишга ; мустақил тадқиқий ишларни олиб боришга киришмай қўя қолишади. Улар учун асарда акс этган воқеалар дан хабардорлик, сужетни бирма-бир айтиб бериш билим ҳамда аъло баҳо олишнинг зарурий шарти ҳисобланади, бадий асар тилини таҳлил этиш тилдаги тасвир воситалари, метонимия, синекдоха, сифатлаш, эпитет, литота, ирония ва ҳоказолар ёхуд ёлғиз лингвистик воситаларни адиб яратган тимсолдан, шунингдек, асар ғоявий мазмунидан алоҳида ҳолда қуруқ санаб ўтиш эмас, балки А.Аҳмедов таъкидлаганидек, « ... тил воситала рининг ... бадий асар мазмунини ташкил этувчи борлиқни қай даражада акс эттирганини, уламинг шу мазмунни қанчалик ҳаққоний гавдалантира олганини, китобхонни бу ҳақиқатга қай даражада ишонтира олганини кўрсатишди. Бадий асар тилини икки соҳа адабиётшунослик ҳамда тилшунослик нуқтайи назаридан ўрганишни баъзи тад қикотчилар айрим - айрим, ҳатто бир - бирига қарама - қарши қўядилар . Шунга мувофиқ тарзда бадий асар тилини ўрганиш икки хил фан, яъни адабиётшунослик услубияти ва тилшунослик услубияти соҳаси бўлиши керак , деган фикри билдирадилар. Филология, бундай нуқтайи назар тарафдорларининг фикрича, адабиётшунослик услубияти адабиёт назари ясининг бир қисми бўлиб, тилшунослик услубиятига суянади. У муайян давр адабиёти , адабий оқим ва айрим ижодкор ёхуд ижод намунаси учун хос бўлган бадий тасвир воситалари ҳамда бадийятни юзага келтир ган омилларни тадқиқ этади . Уларнинг даъвосича, бадий асарнинг ғоявий - эстетик қиммати тил бирикмалари ёр дамида эмас, балки асардаги тимсоллар , воқеа , ходиса ва манзараларда намоён бўлади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Хасанов Ш Бадий асарнинг ўқув таҳлилига аналитик ёндашув “Тил ва Адабиёт таълими” 2017 йил 17-сон.
2. Тохиров З Бадий асар тилини ўрганувчи фан қайси “Тил ва Адабиёт таълими” 2017 йил 17-сон
3. Толбоева Ф Ҳикояларда миллий характер ининкосиб “Тил ва Адабиёт таълими” 2012-йил 5-сон.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бошланғич синф дарсликларидеги кичик эпик асарларни илмий-назарий таҳлил қилиш методлари ҳақида илмий мунозара юритилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье ведется научная дискуссия о методах научно-теоретического анализа малых эпических произведений в учебниках для начальной школы.